

מסכת זבחים, פרק ראשון

דף ב

באורים וציונים; ראשי פרקים לעיון

'הפסח בזמנו והחטאת והאשם בכל זמן' – פירוש 'האשם בכל זמן' – בכל ימות השנה, בניגוד לפסח. אך דוקא כששחטו בעת הראויה לו דהיינו שמחויב כעת באשם, אבל אם עשאו שלא לשמו לאחר שכבר נתכפר באשם אחר או בהיותו 'מחוסר זמן', כגון מצורע ששחטו עליו אשמו שלא לשמו טרם הגיע זמנו להקריב קרבנותיו – אינו פסול, שהרי האשם שלא בזמנו דינו להיות עולה (עפ"י חזון איש זבחים א, א; כ, ב), ה – אליבא דשיטת רב חלקיה בר טובי להלן קיד:).

ובספר ברכת מרדכי (למו"ר הגר"מ אורחי שליט"א. ח"א ז) פרש 'בכל זמן' – גם כששחטו מחוסר זמן וכד'. והאריך לבאר שזה שדינו של האשם להיות עולה, זהו רק לאחר שחל בו דין 'כשר ולא עלו', רק אז נעשה 'מותר' לאחר שנשחט וממילא נהפך לעולה. אבל לר' אליעזר שמחשבת שלא לשמה באשם פוסלתו לחלוטין, שוב אין עליו שם של 'מותר' ולשיטתו אינו נהפך להיות עולה.

'שמעון אחי עזריה אומר: שחטן לשם גבוה מהן – כשרין' – בשאר זבחים. אבל נראה שאינו חולק על כך שהפסח והחטאת פסולים שלא לשמן בכל אופן, כפי שלמדו להלן מן המקראות, ולא מצינו חולק על אותן דרשות (עפ"י חזו"א א, ג).

'עולה ששחטה שלא לשמה – אסור לזרוק דמה שלא לשמה... ואם לא – נדבה יהא' – בספר חזון יחזקאל (לגר"י אברמסקי. על התוספתא א, א) כתב להוכיח מכמה מקומות שקרבן שנשחט שלא לשמו, אין עוד בהקרבנו שום ריצוי לבעליו, אף לא כעולת נדבה, אלא שהוא קרב רק מפני שחלה עליו מתחילתו קדושת קרבן.

ולפי זה צידד לומר שאם חשב בשחיטה שלא לשמו, שוב אין איסור לזרוק הדם במחשבת שינוי בעלים, כלומר לשם אדם אחר – כי עיקר ענין שינוי בעלים שייך לכפרת הקרבן [שעל כן אינו שייך אלא במחשבת זריקה שהיא עיקר הכפרה – כדלהלן ד ז י], וכשנשחט שלא לשמו שוב אין לבעליו שום ריצוי וכפרה בזריקת הדם. ורק ענין 'שינוי קדש' אסור, כלומר להקריבו לשם קרבן אחר, שהרי עדיין שמו של הקרבן עליו ואסור לשנותו.

ואולם ב'זבח תודה' (שנספר ליקוטי הלכות לח"ח ז"ל, ד"ה אבל) נקט מסברא פשוטה שגם שינוי בעלים אסור בקרבן ששחטו שלא לשמו. וכן נטה החזו"א (זבחים א, ה) שמשמע שאין חילוק בזה בין שינוי קדש לשינוי בעלים.

א. גם מסתימת לשון הרמב"ם (פסוה"מ טו, ג ואילך) נראה בפשטות שאין חילוק בין מחשבה למחשבה, בכולן אסור לשנות אף כששחט שלא לשמה. וכן יש לשמוע מדקדוק לשון המשנה להלן קג. 'עולה שעלתה לאיש' ועולה שנשחטה שלא לשמה

גם כן בכלל, כמבואר שם (וע"ש ברש"ש) – משמע שיש ריצוי מסוים המתיחס לבעליו. ואילו לא היה שייך אליו כלל, היה צריך להיות דינה כעולת גר שמת, שאינה לכהנים. ע"ש בסוגיא.

ונראה פשוט שאע"פ שאין הקרבן הזה מכפר עליו כלל (כמסקנת הסוגיא להלן 1), אעפ"כ יש לומר שריצוי הקרבן מתייחס לבעלים, וכמו אדם שמקריב כמה עולות זו אחר זו, אע"פ שלא חטא ביניהם כלל, העולה השניה ג"כ מתייחסת אליו ואסור לעשותה לשם אחר הגם שאין לו חטא לכפר עליו (כמוש"כ בחזו"א א.ו. אך י"א שמ"מ מרצה על עבירות קודמות). ועל כן אין כל הוכחה מהסוגיא בדף 1 לענין השאלה אם יש כאן ריצוי לבעלים, ושפיר י"ל שיש לו ריצוי. ואולם עצם ההנחה שכתב בחזון יחזקאל שאפשר קרבן ייקרב ללא שום זיקה לבעליו – אפשרית, כמו מצינו בגר שמת ללא יורשים והניח קרבן.

ב. כעין השאלה הנזכרת יש להסתפק בקרבן נדבה ששחטו שלא לשמו, שאינו חייב להביא קרבן אחר (כמוש"כ בשיטמ"ק) – האם הקרבן מרצה, כי מחשבת של"ש רק גורמת שלא יעלו לשם חובה, אבל יש ריצוי לבעליו. או שמא הקרבן אינו מרצה, אלא שאינו חייב להביא אחר מפני שהיא נדבה (וע' פני יהושע ב"ק ה.).

ושמעתי (מהגרי"מ ויס שליט"א) לתלות שאלה זו בשני תרוצי התוס' בפסחים (סא. ד"ה וישנו) ורש"י שם. וכן צדד לתלות הדבר במקור האיסור של מחשבת 'שלא לשמה', אם משום 'לא יחשב' (כמוש"כ רש"י להלן ע"ב ד"ה ונדרבה) – משמע שאינו מרצה. ואם משום 'אם זבח שלמים קרבנו' (ערש"י מנחות ב: ד"ה נדבה) – מרצה.

[עוד בענין מקורות איסור שלא לשמה, והנפקותות – ע' תוס' ד. סד"ה וישנו לאחר; טהרת הקדש כאן; שו"ת חת"ס חו"מ, השמטות רד; אחיעזר ח"ב כז, כח, ג; חדושי הגר"ר ח"ב טז, ד; אבי עזרי חמישאה פסוה"מ טו, ג. וע"ע במובא ביוסף דעת מנחות ב: ולהלן טו סע"ב].

ובזבח תודה (ד"ה וא"ל נדבה) נקט מסברא פשוטה שאם הפריש נדבה לעולה על מצות 'עשה' שעבר עליה, והקריב שלא לשמה – לא נתכפר לו ה'עשה' וצריך להביא קרבן אחר לריצוי, ואמנם לא בתורת 'חוב' שהרי לא נדר כלום אלא נדב, אבל הקרבן לא ריצה לו. ונראה שמקור דבריו הוא מהמבואר במסקנת הסוגיא (1). שקרבן שקרב שלא לשמו לא כיפר על מה שהופרש, אף לא באופן זמני. ומשמע שם ברש"י (בד"ה א') שגם בעולת נדבה הדין כן, שאינה מכפרת על מה שהופרש מתחילה (וע"ש ב'הר צבי' שצדד בזה).

ואעפ"כ נקט ב'בזח תודה' (בד"ה אבל) שקרבן שהקריבוהו שלא לשמו, צריך עדיין לעשות שאר עבודותיו לשם הבעלים, כנוכר לעיל משמו – הרי שלשיתו שתי השאלות הללו אינן תלויות זב"ז בהכרח; אע"פ שהקרבן אינו מרצה לו, אף לא בתורת הנדבה שהפריש, מ"מ שם בעליו עליו ואסור לשנותו.

ג. הערות הרי"ד ויזר שליט"א:

במה שהובא להסתפק בקרבן נדבה ששחטו שלא לשמו, האם הקרבן מתייחס לבעליו – לכאורה אפשר להוכיח דין זה מדברי המשל"מ (חובל ומזיק ז, 2) שכתב ליישב מדוע כתב הר"מ דכהן המפגל במזיד חייב בתשלומים לבעלים, ולא כתב נמי דכהן ששחט שלא לשמה חייב. וע"ש שתירץ דהר"מ כתב בפיגול כי בפיגול יתחייב הכהן גם כשהקרבן נדבה כיון שפסל הקרבן לגמרי, משא"כ במחשבת של"ש נהי דבקרבן חובה יתחייב, אך בנדבה הכהן פטור שהרי הבעלים כבר הביאו דורון ואינו פסול. – ומוכח מזה שקרבן נדבה הריהו מתייחס לבעליו גם כעשאו שלא לשמה, דאל"כ גם בקרבן נדבה של"ש יתחייב הכהן כמו בפיגול.

ובמה שצידד בחזון יחזקאל שקרבן שנשחט של"ש, אין בו איסור לזרוק הדם במחשבת שינוי בעלים – לכאורה יש להוכיח כאידך גיסא, מהא דמחלקים להלן (ד.). בין שינוי קדש לשינוי בעלים, שכן שינוי קדש ישנו לאחר מיתה משא"כ בשינוי בעלים וכו' – ואי איתא לחידוש זה, הרי יש לחלק עוד, מה לשינוי קדש שכן אסור לחשוב אחר מחשבת שלא לשמה, משא"כ שינוי בעלים, שאין איסור לחשוב אחר מחשבת של"ש.

וכן יש להוכיח מהסוגיא בדף ה שהקשה ריש לקיש אם אין מרצין למה באין, וענה לו ר' אלעזר דמצאנו כן בבאין לאחר מיתה. ולמסקנא (1) הבאין לאחר מיתה נהי דמקיבעא לא מכפרא מקופיא מכפרא. ואי נימא כהחזו"י עדיין יקשה למה הן באין. וא"א לתרץ דהרי בא לאחר מיתה, דהתם הרי מכפר עכ"פ מקופיא משא"כ כשחשב שלא לשמה.

(ע"ב) 'אם כמה שנדרת עשית – יהא נדר, ואם לא – יהא נדבה, ונדבה מי שרי לשנויי' – מבואר
 שהנודר להביא קרבן ועשאו המקריב שלא לשמו – חייב להביא קרבן אחר לנדרו. ומכאן הוכיח
 בספר משנה למלך (מעשה הקרבנות יד, ה) שאחריות הנדר חלה על הנודר עד שיוקרב בפועל, כלשון
 הרמב"ם (וכן משמע קצת מלשון רש"י ד: ד"ה את שעליו. וע' במש"כ שם), ולא רק עד מסירת הקרבן לכהן.
 שאילולי כן הרי כבר מסרו לכהן ומדוע יתחייב להביא קרבן אחר משום מחשבת שלא לשמה של הכהן
 העובד. ותמה מכאן על דברי התוס' בחולין (כב) שצדדו לומר שלאחר שמסר לכהן שוב אינו חייב
 באחריות (וע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א סוס"י מב).

– יש לשמוע: רק לשנותו לשם קרבן אחר אסור, הא אם חשב עתה לשם נדבה – מותר, הגם שתחילתו של הקרבן היה לחובתו
 ולא לנדבה.

והנה כתב הרש"ש שמדברי הרע"ב משמע שזבח של נדר ששחטו לשם נדבה – לא עלה לשם חובתו (ע"ש). ובחודשי הגאון
 רבי זלמן סנדר (מכון ירושלים, תשמ"ג) הקשה מכאן שמשמע שלשם נדבה מותר.
 וצ"ע בקושייתו, הלא שונה זה שבאמת הקרבן כבר נשתנה מנדר לנדבה, לכך שפיר דמי לעשותו מעתה לשם נדבה, כי הוא
 זה, משא"כ בנדר שלא שינהו לשם זבח אחר – אפשר שכשעושה לשם נדבה נחשב זה לשינוי.
 וסיוע לסברא זו, ממה שכתב בספר ברכת הובח (להלן ז). חטאת-חלב ששחטה לשם דם – עלתה לו לחטאת-דם. והקשה
 ביד דוד, והלא אח"כ צריך להמשיך בעשייתה לשם חטאת-חלב וא"כ הרי שינה בשניהם, ומה ראית להכשירה יותר כחטאת
 דם מחטאת חלב? ועל כרחק לומר שכיון שבאמת כך דינה מעתה, לכפר על הדם – אין איסור לחשוב לשם דם בשאר העבודות.
 ונראה שגם אם שם לא ננקוט כחידוש זה, כאן הלא באמת נחלטה לנדבה בכל אופן, וכולי עלמא יודו.
 וב'חודשי הגר"ח והגר"ז על הש"ס' (בענין קרבנו לשם חטאו) נראה שנקט שדין שינוי קדש נקבע לפי שעת ההפרשה ולא לפי
 מצב הקרבן עתה.
 ולגוף דברי הרש"ש; בחזון איש (לב, לא) כתב שנראה שחובה לשם נדבה אין זה בגדר שינוי קדש. וכן כתב בספר חדושים
 ובאורים (מנחות א, ב).

'לשם ששה דברים הובח נזבת...' – כתבו התוס' (לעיל בד"ה כל) שכל אותן כוונות מלבד 'לשם זבח'
ו'לשם זובה', אם עשה שלא לשמן – כשרים ועלו לשם חובה, לפי שמקור כל אלו הדברים שהזבח
נזבח לשמן, הוא מהכתוב בהקטרת האמורים [שלא כשינוי קודש ושינוי בעלים שנאמרו בעבודות
המעכבות], והלא הקטרת אמורים כל עצמה אינה מעכבת, שאף אם לא הוקטרו אימוריו כשר ועלה
לשם חובה. הלכך אע"פ שצריך לעשות גם כן שאר העבודות לשם כל ששה דברים אלו, כמחשבת
'לשם זבח ולשם זובה' – אין לנו מקור לכך שהם מעכבים.
 ומדברי הרשב"ץ (ח"ג לו ד"ה ואמרת) נראה שלא נקט כן, אלא כל ששת הדברים דינם שווה לענין זה,
 שאם עשאן שלא לשמן – לא עלו לשם חובה. וכן דקדק בלחם משנה מלשון הרמב"ם (מעשה הקרבנות
 ד, יא), שדין שאר המחשבות כדין שינוי קודש, שאם שינה – כשר ולא עלו. (ע"ש, ובחודשי הגר"ז ריש
 מסכתין).

עוד משמע מהרמב"ם שבשעת ההקטרה אין צורך בשום מחשבה אלא בד' עבודות בלבד. כן דקדק
 מדבריו במשנה למלך (טו, א). וע' מש"כ בזה באבי עזרי מהדו"ד מעה"ק ד, י. וזה דלא כדעת התוס' (והרע"ב)
 שלכתחילה צריך שיפרש בהקטרה לשמה, מלבד לשם הוובח שזה אין צריך בהקטרה אף לכתחילה. [וע'
 זרע אברהם (ד, יד) בבאור דברי התוס' שאין שם פרטי של הקרבן כלפי ההקטרה אלא מצוה כללית היא

להקטיר אימורי הקרבנות. וכע"ז כתב בקהלות יעקב (פסחים ס"ו מו) שמצות ההקטרה לא באה בשעת ההקדש. ולכאורה דבריהם יתכנו לדעת הרמב"ם שאין צורך בשום מחשבה בהקטרה, אבל התוס' הלא כתבו שצריך להקטיר לשם הקרבן, ורק לשם הבעלים אין צריך. ובזבח תודה כתב לדחות קצת הראיה מלשון הרמב"ם.

ועוד מבואר בדבריו (מע"ק ד, יא) ששאר המחשבות מלבד שינוי קודש ובעלים, אינן נצרכות אלא בשחיטה אך לא בקבלת הדם ואילך. והתוס' חולקים. ע' משל"מ שם.

'אמר ר' יוסי: אף מי שלא היה בלבו לשם אחת מכל אלו – כשר, שתנאי בית דין הוא...' – הלשון **'אף מי שלא היה בלבו'** משמעותו מורה על דיעבד. – והלא ב"ד התנו על כך לכתחילה, גזרה שלא יאמר שלא לשמו (כדפרש"י)?

ונראה שלא תקנו אלא על מחשבת הזבח, כדי שלא יטעה ויעשה לשם זבח אחר, אבל בשאר מחשבות; לשם השם, אישים, ריה וניהוח – אין לחוש לטעות, ולכך נקט לשון דיעבד, כי בנוגע לשאר מחשבות יש לו לכתחילה לעשות לשמן.

והביאו להוכיח מדברי ר' יוסי כי משמע לגמרא שתנא קמא אינו חולק עליו ומאמר רבי יוסי עומד לעצמו, לפרש דברי ת"ק. או יש לומר שאף ת"ק שחולק אינו חולק על העקרון שסתמא כשר, רק סובר שלא גזרו שמא יעשה שלא לשמה (עפ"י שפת אמת ויד דוד. ע"ש עוד. וע' זבח תודה שנסתפק בשני צדדים אלו; האם ר"י מפרש דברי ת"ק או שמא ת"ק סובר שאין תנאי ב"ד בדבר).

א. על ההערה הראשונה, שלשון **'אף מי שלא היה...'** משמע דיעבד – אולי יתכן לפרש שאף לר' יוסי צריך לכתחילה לכיין במפורש שיהא הזבח נובח כפי שראוי להיות דינו (עתוס'). ותנאי ב"ד הוא שלא יחשוב לשם הזבח המסוים, שמא יטעה, ואולם צריך לכיין באופן כללי ובוזה הוא מקיים מצות עשיה לשמה. והטעם לכך כפי שצדדו האחרונים (ע' שפ"א על תד"ה זבחים; פתיחת קרן אורה לזבחים; חדושי הגרי"ז ועוד), שמעיקר דין תורה נראה שמצוה לפרש לשמה, הגם שסתמא כשר. (וע"ע שער המלך חובל ומזיק, ד; זבח תודה ד"ה אתנו ב"ד). ושמא 'שתנאי' או 'שהוא תנאי' (כן הגרסא להלן במשנה) – פירושו 'ותנאי, כלשון המשנה בכמה מקומות.

ב. מש"כ שלא תקנו אלא במחשבת הזבח ולא בשאר מחשבות – לא פרש בדבריו על שינוי בעלים, ובתוס' להלן עא: (ד"ה לשם) נקטו שה"ה בשינוי בעלים תקנו שלא יאמר. ואולם לישב דברי רש"י שם י"ל ששיטתו שבשינוי בעלים לא תקנו. וע"ש בשפת אמת דפשיט"ל דהוא הדין במחשבת בעלים תקנו שלא יפרש.

ג. בשו"ת נודע ביהודה (קמא יו"ד צג) נקט שכל אותם ששה דברים תקנו שלא לאמרם. וזוהי הביא להוכיח שאין צריך לומר במצוות 'לשם יחוד... כשם שכאן אין צריך לומר 'לשם השם'. ובספר פרי צדיק (תוריע ט) דחה ההוכחה: אפשר דוקא כהנים שהם שלוחי דרחמנא ואין המעשה מצדם, אין צריך שיוכירו הכוונה בפה, שנעשה ממילא לשם ה' המשלחם, ושפיר תקנו חכמים מפני החשש שלא יזכירו בפיהם לשם ה', משא"כ לשאר כל אדם המביא נדבתו או עושה מעשה מצוה, ע"ש באורך. וכל זה דלא כהנחת האחרונים הנ"ל שבשאר המחשבות מלבד לשם זבח ולשם בעליו, לא תקנו חכמים.

ד. הרמב"ם בפירושו המשנה (מו:): פרש מחלוקת התנאים בדרך אחרת.

'אתנו בית דין דלא לימא לשמו דילמא אתי למימר שלא לשמו' – כלומר, שמא יטעה ויסבור שהוא קרבן אחר (עתוס'). ומשמע שנוקטים כאן שעקירה בטעות – עקירה. ומחלוקת אמוראים היא בכי"ב (במנחות מט.). והרמב"ם פסק (פסולי המוקדשין טו) שאין זו עקירה ואינו נפסל. ואפשר שלשיטתו אכן נחלקו בזה תנא קמא ור' יוסי, שלכן לדעת ת"ק לא גזרו בדבר, משום שאם יטעה אינו כלום. ולכך השמיט הרמב"ם דברי ר' יוסי.

ובספר אור זרוע (פסחים רכג) מסיק להלכה שעקירה בטעות שמה עקירה. ונראה שגם התוס' כאן סוברים כן (שפת אמת).

א. ע' שבט הלוי ח"ו (בקונטרס הקדשים א, ט) שכתב שלהלכה אין לנו אלא דברי הרמב"ם שעקירה בטעות לא היא עקירה. וכן נקט בליקוטי הלכות (לדף ה. ע"ש בזבח תודה). ולא הזכיר מדברי האו"ז. העיר על כך המהרש"ם בהסכמתו שם. ואין להקשות, מה בכך שבטעות אינה נחשבת עקירה, הלא סוף סוף חסרה מחשבת 'לשמה'. וגם לכאורה אין שייך כאן לומר 'סתמא לשמה', שהרי שחט במפורש לשם קרבן אחר ולא כיוון לשמה? – שיש לומר היות ומחשבה בטעות אינה נחשבת כלל, הרי זה כאילו לא חשב כלום ונשאר סתמא לשמה (עפ"י ערוך השלחן העתיד – קדשים ח"ב קג, יב).

ב. כתב ב'זבח תודה' (לדף ה, ד"ה ורבה), נראה שהוא הדין לענין שינוי בעלים, אם שינה ע"י טעות – באנו לשאלת 'עקירה בטעות'. וצ"ע, שמדברי התוס' (סו: ד"ה בתרי) מ' כדבר פשוט ששינוי בעלים בטעות הוי שינוי בעלים.

בענין **סתמא לשמה**, בקדשים בגט ובשאר מצוות שבתורה – ע' מנחת חינוך י, ט; חדושי ר' אריה לייב מאלין ח"ב א ב; חזון איש (קמא מב, א); זכר יצחק טז ד"ה ונראה; קובץ שעורים פסחים לה; קהלות יעקב זבחים ב; ברכת מרדכי ח"א יב; אור לציון ח"א או"ח ב, ח. [ולעצם היסוד שדין 'לשמה' ענינו וגדרו החלת דין בחפצא, ולא דין בגברא גרידא – ע' בחדושי הגר"ח בהל' תפלין; ברכת מרדכי ח"א יב]. וע"ע בזבח תודה להלן קח לענין סתמא לשמה בשחוטי חוץ.

ליקוטים מפוסקים אחרונים

'דילמא שאני התם דאמר כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה... דילמא שאני התם דאמר יוכיח סופו על תחילתו' – למסקנת ההלכה הדבר בספק האם נוקטים 'הוכיח סופו על תחילתו' אם לאו (כמבואר בפוסקים יו"ד ד).

וע' בסוגיא בחולין לט וב"ב קלח – מח' רבנן ורשב"ג. וע"ע בשו"ת קול גדול למהר"ם בן חביב, ע; שבט הלוי ח"ה ח, טז – לענין קידוש שם השם בסופו. [וצ"ע בספר ערוך השלחן או"ח יא, ה שמשמע שפסול בודאי, ואילו ביו"ד רעא, יא מ' בדבריו שאינו אלא ספק].

ודנו האחרונים לומר (ע' תבואות שור יו"ד ד סק"ב ושפת אמת כאן ובמנחות טז: דובב מישרים ח"א לג; חדושים מאת הר"ר אברהם בנו של הח"ח בסוף ליקוטי הלכות זבחים), שמא סברת 'הוכיח סופו על תחילתו' שייכת רק במקום שצריך דיבור דוקא ואין די במחשבה, הלכך כיון שבתחילה חשב ולא אמר ולבסוף אמר, האמירה של עכשיו מועילה על המחשבה שקדמה לה, אבל כאשר די במחשבה בלבד, אם יודע בעצמו שבתחילה לא חשב כלל, אפשר שאין שייך להוכיח על תחילתו. ויש צד הפוך; שמא אם צריך דיבור אין שייך להוכיח על תחילתו, שמ"מ חסר דיבור.

וכבר כתבו הרבה ראשונים ש'שלא לשמה' בקדשים היינו בדיבור. אבל אין הדבר ברור ומוסכם (ע' רש"י להלן מא: מנחות ב: ד"ה אבל מחשבה; קדושין מא: תוס' כאן ולהלן ד רע"ב ולהלן סג. ד"ה ר"מ, וב"מ מג: וחולין לט. ובמצוין בגליון הש"ס. וע"ע: מאירי פסחים סב: משנה למלך פסוה"מ יג, א; מנחת חינוך קלד, ד; יד דוד ועינים למשפט ריש מנחות; אפיקי ים ח"א כד; מנחת ברוך א; אבני נזר חו"מ סו"ס"י נו; ערוך השלחן העתיד קדשים ח"ב קמו; פרי יצחק ח"ב נב; אחיעזר ח"ב ד כד; קהלות יעקב זבחים א; חדושי הגר"ר בענגיס ח"ב ד; נא, ד. עיון התלמוד קדשים, ג. וע"ע במצוין להלן כט. ובמנחות ג; טו: ובפסחים סג.).

ויש לעיין לדינא, בגט שלא נכתב 'לשמה' אלא בסופו, שנראה שהרי זו ספק מגורשת (עפ"י שפת אמת). וע"ע במובא להלן מא:

כתב במשנה ברורה (יא סק"ד וסק"ו) לענין דין 'לשמה' בטוויית חוטי הציצית, שבדיעבד חשב בלבו ולא הוציא מפיו שטוה לשמה – צריך עיון. ואם חשב בתחילת הטויה ובאמצעה אמר בפיו, נראה לצדד להקל משום ספק ספקא; שמא מועילה מחשבה לבדה, וגם אם אינה מועילה, שמא 'הוכיח סופו על תחילתו'.

[ובספר מאסף לכל המחנות (ח"א יא,ו) כתב בשם המשנ"ב להקל במחשבה לבד בדיעבד. ולא דק בלישניה, דלא הקל המשנ"ב אלא כשהוציא אח"כ בפה. ואמנם בערוך השלחן (יא,ה; יו"ד רעא,יא) נטה לומר שמחשבה מועילה בדיעבד. וכן כתב בעל השד"ח בשו"ת אור לי (נט). וכ"כ בכף החיים (יא,ב ג) שמצד הדין כשר, ואולם מן הראוי להחמיר אם לא בשעת הדחק. וע"ע בשו"ת משיב דבר (ח"א ג)].

מסופקני כיצד הדין באופן שבתחילת העבודה לא ידע כלל איזה קרבן הוא [או אלו חוטים הוא טוה] או לא ידע כלל דין 'לשמה', ובהמשך גודע לו; שמא אין שייך לומר 'הוכיח סופו על תחילתו' רק כשידע בכללות הענין אלא שלא היתה לו מחשבה מפורשת ומודעת אלא לבסוף, שאנו דנים שמחשבתו זו מורה על מחשבה מעומעמת קודמת שלא היה מודע לה, אבל כשלא ידע כלום אין שייך להוכיח על תחילתו. או אפשר שזוהו דין כללי בכל פעולות האדם, שעשייתו נידונית על שם סופה, כאילו אמר מתחילה שהפעולה תיעשה לפי הדעה שיחשוב בסופה, ואע"פ שמתחילה לא ידע כלל ענין 'לשמה'. וכע"ז נסתפק בשפת אמת (להלן מא): בענין 'כל העושה ע"ד ראשונה הוא עושה' שאם יודע בעצמו שלא חשב כלום, אפשר שאין שייך לומר שעשה על דעת ראשונה. ונשאר ב'צ"ע' לדינא.

בניגוד לכלל 'הוכיח סופו על תחילתו', הכלל 'כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה', נקוט להלכה כודאי ולא כספק. הלכך הטוה חוטים לציצית ואומר בתחילת הטויה שעושה לשמה, והמשיך לטוות בסתמא, אפילו ליום אחר – כשר, שכל העושה על דעת ראשונה עושה. מלבד אם אמר אחר כך בפירוש שעושה שלא לשמה (משנ"ב יא סק"ה, מהאחרונים; שו"ת שבט הלוי ח"ג יט).

[מה שכתב 'ואפילו ליום אחר' – יש לעיין לפי מה שכתב בנמוקי יוסף (הביאו בבית יוסף יו"ד רעו) שהכותב שני שמות והפסיק באמצע, צריך שיכוין בפירוש בשני, ומבואר שכשיש הפסק אין אומרים שעושה על דעת ראשונה. ויש לחלק ששם הן שתי פעולות נפרדות, שכותב שני שמות, בזה אין אומרים 'על דעת ראשונה' אלא בשאין מפסיק ביניהם, לא כן בטוויית חוטים. ולפי"ז יתכן שבת לית הציציות אם הפסיק בין ציצית אחת לחברתה, צריך שיאמר שוב. וצ"ע. וע"ע בענין זה בדובב משרים ח"א לג].

והנה התוס' (בד"ה הא) צדדו לפרש שמדובר כאן בשתי עבודות, כגון ששחט לשמה וזרק בסתמא, ועל כך אמרו 'כל העושה ע"ד ראשונה עושה'. ומזה למד בבאור הלכה (יא,ב ד"ה לשמן) שאם טוה חוטי הציצית לשמן ושור בסתם – מועיל, שודאי שור על דעת ראשונה שטוה, הגם שהן פעולות נפרדות, כמו כאן.

ואולם בספר אמרי בינה (ו ד"ה ולפי"ז) מבואר שאין לומר כן כשהפסיק בין הטויה לשזירה. ואפילו כאשר שור בהמשך לטויה כתב להסתפק בדבר.

[בשני אנשים, הביא בבאור הלכה שם (מספר משנת אברהם) שאין אומרים שהשני עושה על דעת ראשונה שעשה הראשון. ויש לצדד, שמא דוקא שם שמדבר בשתי פעולות נפרדות כטויה ושזירה, אבל בהמשך אותה פעולה שמא קל יותר. תדע שיש לחלק ביניהם, שלא התיר שם בשתי פעולות אלא בדיעבד, והלא דינא ד'כל העושה... הוא אף לכתחילה].

*

'כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן...'

'... דאיתא במסכת ברכות ובמסכת נדרים: לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה דמתוך שלא לשמה בא לשמה. ובסוגיא דלעיל אמרינן דלימוד תורת הקדשים הוא כנגד הקרבת הקדשים. וזהו דאתי תנא לאשמעינן דלא תימא דסדר קדשים הוא כמו שארי סדרי תורה דיעסוק אדם אפילו שלא לשמה, הוא הדין סדר קדשים יעסוק אפילו שלא לשמה – משום הכי התחיל דבזבחים הדין שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, והלימוד סדר הקדשים הוא נגד הקרבת קדשים, וצריך גם כן לעסוק בסדר קדשים לשמה ולא שלא לשמה, דלא יצא ידי חובתו כמו בקרבנות עצמן.'

(מתוך הקדמת הרב צאן קדשים – הג"ר אברהם חיים שור בעל תורת חיים)

דף ג

'אמר לבלבד כתוב ולא יזהה שארצה אגרש – פסול לגרש בו. דילמא שאני התם דאין ברירה. אלא מהא: הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש...' – ואם תאמר מאי שנא כותב טופסי גיטין מ'לא יזהה שארצה אגרש' דתליא בשאלת ברירה, והלא בשניהם מחשבתו אינה מבוררת, לשם מי שיוזמן לגרש.

ויש לומר, כשהסופר כותב למי שירצה הבעל – אין זה 'סתמא', שהרי מכוין לאשה אחת שירצה הבעל והרי אנתיק משאר נשים שלא ירצה הבעל, וכיון שעכשיו אין מבורר מה רוצה הבעל – פסול דאין ברירה. משא"כ כאן אינו מסיים כלל לאשה אחת, והוי סתמא. [ויתכן שגם אם יאמר הסופר, אכתוב למי שיוזמן לי אח"כ – הוי כסתמא. רק כשהבעל מצוה לכתוב לאשה אחת שאינה מבוררת אין זה סתמא. ובוה מדוקדקת לשון הוזהב של רש"י בד"ה דאין ברירה. וע"ע בספר אור גדול ט, א בהגהת בן המחבר].

'מקום העדים' – יש גורסים 'הערים' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'חטאת ששחטה לשם עולה – פסולה, שחטה לשם חולין – כשרה, אלמא דמינה מחריב בה דלא מינה לא מחריב בה. ורמינהי, כל הגט שנכתב שלא לשם אשה פסול...' הוה ליה סתמא וסתמא כשרים' – יש לעיין, מה בכך שמחשבה לשם חולין אינה מחרבת, הלא מכל מקום לא נעשתה ההקרבה לשמה? (וע' חדושי הגר"ס).

ויש להוכיח מזה שהפסול של 'שלא לשמה' אינו מפאת העדר 'לשמה' אלא הוא פסול מחשבה, כענין מחשבת פיגול [שעבד ע"מ לאכלו חוץ לזמנו, וכן חוץ למקומו] הפוסלת. כלומר, עצם מחשבת האדם 'שלא לשמה' בשעת עשית הקרבן היא הפוסלת. ולכך, מחשבת חולין אינה בגדר מחשבה הפוסלת, דלאו מינה הוא.

אך יש לדחות ולומר שאין מחשבת 'שלא לשמה' בגדר מחשבה הפוסלת אלא מפקעת היא את ה'לשמה' שבקרבן. וסוף הפסול הוא מצד העדר 'לשמה'. ואולם מחשבת חולין אינה מחשבה כלל לחול בגופו של קרבן, שיש בה כדי להפקיע ממנו את ה'לשמה' המונה בו בסתמא. שזהו ענין 'סתמא' – כלומר, ה'לשמה' קיים וחל בעצמו של הקרבן, ואין צורך במחשבת האדם. ולכן גם אם חשב לשם חולין, נשאר כאן 'סתמא לשמה'.

ואולם יש להוכיח מסוגית פסחים (פ:) שענין פסול 'שלא לשמה' בזבחים אינו מצד עקירת ה'לשמה' מן

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

מסכת זבחים, פרק ראשון

דף ב

- א. א. מה דין הזבחים שנזבחו שלא לשמן?
ב. מה דין הזבחים שנזבחו בסתם, ללא מחשבה מפורשת לשמן?
ג. מה דינו של גט שנכתב בסתם, ללא כוונה מפורשת לאיש ואשה מסוימים?
- א. כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן – כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, ודינם כקרבת נדבה ואסור להמשיך ולעשות שאר העבודות שלא לשמן. חוץ מקרבן פסח בזמנו, וכן החטאת (לסוגיה השונים כדלהלן ח). ולדברי רבי אליעזר: אף האשם – שפסולים. בן עזאי הוסיף אף העולה. ולא הודו לו (יא:). יוסי בן חוני מוסיף: גם הנשחטים לשם פסח וחטאת – פסולים.
- לדעת רבי אליעזר אליבא דרבה (להלן יא), הנשחטים לשם פסח [בזמנו] – פסולים. והנשחטים לשם חטאת – כשרים. ולרבי יוחנן (שם, לפרש"י) – רבי אליעזר ויוסף בן חוני אמרו דבר אחד. דין פסח שלא בזמנו שנשחט לשם פסח, וכן באשם כז"ב – ע' בפסחים ס עג.
- שמעון אחי עזריה אומר: כל הזבחים (חוץ מן הפסח והחטאת. הו"א) שנעשו לשם גבוה מהם, כלומר לשם קרבן שקדושתו חמורה מהם – כשרים [ונסתפקו בגמרא שמהם אף עלו לשם חובה]. לשם נמוך מהם – פסולים.
- [לדברי רב (במנחות ד), אשם נזיר ואשם מצורע ומנחת העומר שנעשו שלא לשמה – פסולים, הואיל ובאים להכשיר ולא הכשירו. ואיתותב (שם ה. וע"ע ביזמא סא, אם יש לו תקנה למצורע בהבאת אשם אחר). לפי דעה אחרת (שם מח: לפרש"י. אבל התוס' חולקים), כבשי עצרת שלא לשמן פסולים, שהוקשו לחטאת. ומשמע שם שהוא הדין לשלמי נזיר ועולתו וכן עולת מצורע.
- לדעת רבי שמעון (ריש מנחות), קרבנות שחשב עליהם לשם קרבן אחר ומעשיהם מוכיחים כנגד מחשבתו, כגון פר חטאת ששחטו לשם פסח ואשם [שאינם באים אלא מן הצאן] – כשרים ועלו לשם חובה. מחשבת 'שלא לשמה' במנחות – נתבאר במנחות ב-ג ד-ה].
- קרבנות ציבור, יש אומרים שאין מחשבת שלא לשמן פוסלת בהם, ועולים לשם חובה. והקשו על כך מכמה סוגיות. ויש מחלקים בין חטאת לשאר קרבנות.

ב. סתמא – כלשמה. כן הוכיחו מדברי המשנה להלן, כדברי רבא. [ופרשו, אעפ"י שלענין גט אין אומרים כן, כאן שונה, שזבחים בסתם לשמן הם עומדים].

א. מדברי הרמב"ם (מע"ק ד, י) יש שדייקו שאין כשר בסתמא אלא בשאר קרבנות, אבל פסח וחטאת – לא עלו [והאחרונים נתקשו בדבר והאריכו באופנים שונים]. ויש שכתבו לדחות דקדוק זה.

- (ע' בנו"כ שם; ברכת הזבח; ובמצויין ביד דוד; זבח תודה (ד"ה זבחים בסתמא); שבט הלוי ח"ו קונט' הקדשים א,ה ט).
- ב. קטן הזובח – אפשר שאין לו כוונה והריהו כ'מתעסק', הלכך גרע מסתמא. (עתוס', עפ"י חולין יב ורש"י).
- ואמר ר' יוסי (משנה מו:): תנאי בית דין הוא שלא לומר 'לשמו' בפירוש, גזירה שמא יטעו ויעשו שלא לשמו (עפרש"י). ואם דעתו להקריב למה שדינו להיות – אין זה בגדר 'סתמא', אלא אם לא חשב כלל זהו סתמא, ואעפ"כ כשר. עפ"י תוס').
- א. בכלל 'סתמא', כאשר טועה וסבור שהוא קרבן אחר ושוחט בסתמא על פי טעותו [אבל אם שחט בפירוש לשם אותו קרבן, באנו לשאלת עקירה בטעות (ע' במנחות מט.) ולהלכה דלא הוי עקירה, נראה דהוי כסתמא] (עתוס' ב: ד"ה אתנו; ג: ד"ה הכא; אבני נזר חו"מ סו"י נו).
- ב. יש להסתפק בקרבן שנשחט שלא לשמו, שמא צריך לפרש בהמשך העבודות לשמו ואין אומרים 'סתמא לשמה' כיון שכבר שינה בו (שפת אמת ריש מנחות).
- ג. גט שנכתב בסתם, ללא כוונה לגרש בו אשה מסוימת – פסול (וכתב לה – לשמה. וסתם אשה לאו לגירושין עומדת (גמרא). ואף אם צריך לגרשה כגון שזינתה תחת בעלה, אינה עומדת להתגרש בגט זה. עתוס'). וכל שכן אם לא נכתב לשם כריתות כלל או נכתב מלכתחילה בשביל איש או אשה אחרים. או אף לאחת משתי נשים, 'לאיזו שארצה' – לפי שאין ברירה והרי זה גרוע מ'סתמא'.

דף ג

- ב. מה הדין במקרים הבאים:
- א. חטאת ששחטה לשם חולין.
- ב. גט שנכתב לשם אשה נכרית, שאינה בתורת גטין וקדושין.
- א. חטאת ששחטה לשם חולין – כשרה (רב יהודה אמר רב), שמחשבת חולין אינה מחרבת בקדשים.
- א. אביי (להלן מו:): הסיק שכשרה אבל לא עלתה לשם חובה. וכתב החזו"א שרוא בסוגיתנו חולק וסובר שעלתה גם לחובתו, והלכה כמותו. וע' שפת אמת; שו"ת אחיעזר ח"ג נב [וכן יש לדקדק בתוס' (ב: ד"ה לשם גבוה), שכל הזבחים ששחטם לשם חולין – עלו לשם חובה].
- ב. פסח לשם חולין – משמע מדברי הרמב"ם שפסול [ויש מי שדחה דקדוק זה]. וכבר האריכו האחרונים בטעמו ומקורו – ע' במפרשים על הרמב"ם וכאן; מאירי פסחים נט: מנחת חינוך ה"ז; רפט, ב; צל"ח ריש מסכתין; הסכמת המהרש"ם על ליקוטי הלכות; זבח תודה דף ה. מדפי הספר; אור שמח ואבי עזרי [חמישיאה] פסוה"מ טו, יא; אמת ליעקב אמור (כג, יא); שבט הלוי ח"ז נא).
- ב. גט שנכתב לשם גויה – פסול, שאע"פ שנוקטים 'דלאו מינה' – לא מחריב בה' הלא מ"מ לא נכתב לשם המתגרשת והרי אף 'סתמא' פסול בגט.
- ג. כלי חרס שנמצא בתוכו שרץ מת, מה דינם של:
- א. – האכלים והמשקים שבתוכו, כשמגובלים מכל צד בטיט.
- ב. – הכלים שבתוכו.
- ג. – האכלים שבתוך כלים שבתוכו.
- ד. – האוכלים שבתוכו, כאשר מחיצה מפסקת בין השרץ ובינם.